

LOS ARCOS NAFARROAKO HIRIAREN IZENA EUSKARAZ URANTZIA?

Bilbao, 1989-garreneko apirilaren 15-an

José María Satrustegi jauna
Urdiain

Adiskidea:

Hartu dut zurea *Los Arcos / Urantzia* dela-ta. Bertan Roman Felones-en eritzia zeure eskuz izkribaturik emaiten didazu. Lehenago izen horrezaz Iruñean tratatu zen, baina ni ez nintzen hori eztabaidatu zen batzarrean izan, eta ondorioz ez nuen eritzirik ere eman. Edozein modutan ere Euskaltzaindiaren *Euskal Herriko udalen izendegia*-n, Bilbao 1979, "*Arcos (Los) / Losarkos = Urantzia*" ipinirik agertzen da. Nik neure aldetik printzipioz ez dut ezer euskarazkotzat emaiten diren ereduena kontra, batez ere bertako inoren borondate-sendimendurik horrela bortxatzen ez baldin bada. Baina hala ere historian zehar gauzak nola izan diren argitzea komeni litzateke, alderdi batera edo bestera makurturik erabakiren bat har baledi, —eta orain da, dirudienez, horretarako garaia—, zein eritzitan hartzen den zimendu ondo jakinik egin dadin. *Urantzia* izenak hartu duen jendearen arteko ezagupidean oinarritzen den borondatea besterik ez dela? Edo autoritate-argumenturen bat dagoela, nahiz eta *amicus Plato, sed magis amica veritas*? Edo dokumentazio zahar egokia dugula horrezaz? Edo beste arrazoiren baten hartzen dela zimentarri? Erran bedi zuzen eta behar den zehaztasunez zertan datzan, zeren uste baitut argi jakin behar dela zergatik egiten den, bai euskal munduan murgildurik gaudenen aldera begira eta bai besteren aldera begira.

Zeurean haren eritzia honela derautazu:

"1. Erromatarren gida-zerrendan *Curnonium* hiri euskalduntzat ematen dena *Los Arcos* izan omen daiteke. Tolomeoren gida liburuan dator izen hori. *Cornava* toki izena ba omen dago Bargota aldean, hala ere Los Arcos eta Lazagurria bitartean aukitzen den mendi tontorrak itxura gehiago dukeela aipamenaren arabera.

"2. Erromatarren aurreko aztarnak aurkitu dira, batez ere zeltarrenak, eta *báscones* izeneko tokiren bat ere badute herrian.

"3. *Urantzia* izena Aymeric Picauden *Codex Calixtinus* liburutik hartu omen zuen Altadill jaunak. Laugarren liburua III.kapituluan honela dio: *Urantia quae dicitur Arcos*.

“4. Herriko futbol taldeak *Urania* du izena. Herrian badago ostatu bat ere izen bera daramana. Ahotan dabil beti izen hori.

“Alderdi horretatik ez dago inolako eragozpenik, dio Felones jaunak, izena zerrendan sartzeko. Ez hori bakarrik, bertako biztanleek aho batez uste dute *Urania* dela euren herriaren aitzinako *euskal izena*.

“Gobernuko Sailburuaren eritzia Los Arcos-ko seme baten eritzia da denbora berean, eta garbi dago Euskaltzaindiak ezin duela *Uranzi* (*Urantzia?*) herri izena zerrendatik kendu. *Los Arcos* lehenik, eta *Urania* bigarren izen bezala.”

Honaino zure hitzak aldatu ditut. Barkadazu oker leudekeenak zuzentzen ahalegintzen baldin banaiz ondorik:

Curnonium delakoarena alde batera utzirik, non ere kokaturik egon bailedi zuzenean ez baitu ez *Los Arcos* eta ez *Urania* formekin zer ikusirik, irakur dezagun *Codex Calixtinus* delakoak dioena:

Esku artean dut Jeanne Vielliard-en *Le guide du pèlerin de Saint-Jacques de Compostele. Texte latin du XIIe siècle, édité et traduit en français d'après les manuscrits de Compostelle et de Ripoll*, cinquième édition, deuxième tirage, Paris 1984. Hartan agertzen dena hau besterik ez da:

“Capitulum III.—De nominibus villarum itineris Sancti Jacobi... inde Stella que pane bono et obtimo vino et carne et piscibus fertilis est, cunctisque felicitatibus plena. **Inde est Arcus**, inde Grugnus, inde Villa Rubea, inde urbs Nagera, inde Sanctus Dominicus, inde...”.

“Capitulum VI.—De fluminibus bonis et malis qui [in] itinere Sancti Jacobi habentur... Ad Stellam decurrit Aiega; ipsa est limpha dulcis, sana et optima. **Per villam que dicitur Arcus** decurrit aqua letifera, et **ultra Arcum ad primum hospitale, inter Arcum scilicet et hospitale idem**, decurrit aqua letifera jumentis et hominibus bibentibus eam. Ad villam que dicitur Turres, in terra scilicet Navarrorum, decurrit flumen letiferum jumentis et hominibus bibentibus illud. Inde...”.

Alderdi batera utzirik autorea ibaietako uren beldur zela ez dut gidaren inongo partetan aurkitzen *Urania*-rik.

Liburu beraren “Apendices”, II-garrenean, “Pèlerinage du seigneur de Caumont à Saint-Jacques de Compostelle” 1417-garren urtekoa ere biltzen da. Hor “De l’Estelle **als Arcos**, IIII lieues; **Dels Arcos** al Grunh, V lieues”, 134 orr., eta “Du Gronh **als Arcos**, V lieues; **Dels Arcos** a l’Estelle, V lieues” erraiten da frantses zaharrean, eta hiri-izenean artikulua plurala frantsesetik agertzen da, normala baitzen adaptazioa egitea transparentzia osoko hitza zenez gero, —eta oraindik ere hala da—, eta euskaldunek ere *Arkueta* erabiltzen zuketean hizpideak eraginik euskaraz izen berbera aipatu beharrean aurkitzen baldin baziren, gogoan hartzen baldin badugu *arku* hitza gure artean zeharo euskarazko bihurturik agertzen dela, edozein herri euskaldunetan *arkupeak* aurkitzen baititugu, eta izan ere nor ez da umetan *arkupetan* jolasean ibili, edo nork ez du halako lekurik inoiz zapaldu?

F. Carreras Candi-ren gidaritzapeko *Geografía general del País Vasco* delakoan, “Provincia de Navarra”, II, Barcelona [1911-1925 bitartean tomo guztiak],

615 orr., Julio Altadill-en eskutik helduriko tomoan, *Los Arcos* hiriari dagokion kapituluari, ordea, labur labur eta beste explikaziorik gabe erraiten da: “Su nombre antiguo, **Urania**”. Eta ez da inolako iturririk emaiten. Eta liburu beraren aurkibidean, 946 orr.: “Losarcos.— Nombres anteriores: Arcum, Arquos (*Guía de peregrinos*, de *Código Calixtino*); **Urania** (vasco), anotado en la página 615 [gorago izkribatu den berbera, baina hemen ‘vasco’ gaineratzen dio; emaiten duen graphia, ordea, izena jatorriz zein ere hizkuntzatan eraikirik bailitz, oraingo erdal ahoskatzeari dagokio, besterik erraiten ez denez gero]”.

Geographia hori agertu baino zenbait denbora geroago Julio Altadill-ek berak “De re geographico-historica. Vías y vestigios romanos en Navarra”, *Home-naje a D. Carmelo de Echegaray*, San Sebastián, 1928, argitara zuen, eta bosgarren kapitulu “De Logroño a Estella” deritzanean, 537 orr. eta hurrengoak, *Codex Calixtinus* aipatzen du seigarren kapitulutik zati bat bertara aldaturik eta ez dio ezer gorago kopiatu dugunetik desberdin denik, orthographiazko punturen bat edo beste salbu. Eta “Los Arcos” delakoaz hau dio: “Por su situación se aproxima mucho a la de la población romana denominada *Kurmonium* por Tolomeo en su *Geografía ibérica*; pero determinadas circunstancias concurrentes en el paraje denominado *Oya de Cornaba*, distante de Los Arcos 5 kms. autorizan a suponer estuviera situada dicha población en ese paraje precisamente, el cual ostenta vestigios de vetustas edificaciones y donde se registran hallazgos de monedas y lápidas con distintas inscripciones; sin embargo, la corta distancia señalada, nos tolera que indistintamente empleemos uno u otro nombre”.

Hemen, ordea, *Urania*-z ez dio ezer, eta gainera aldi horretan autoreak ez zuen inolako oztoporik ipintzen *Los Arcos* hiriaren izen ezaguna *Urania* ez den beste izen batekin txandaka ledin. Baldin izen zaharra omen den *Urania*-ren izaitea baieztatzeko behar den moduko iturririk ezagutzen bazuen zergatik ez du aipatzen? Hitz zaharra baldin bada non batu zuen aipaturiko geographian emaiteko? Baldin inon agertzen balitz *Los Arcos* hiriari ote dagokio benetan? Inork horrezaz ezer baleki eskertzeko litzateke nonbait argituko balu. Egia erraiteko zer aurkitu ere Altadill-en lan *BCMN* delakoan datozenak batez ere arakatzeko gogoia izanarren ez dut oraindik haiek begien mendean hartzeko hauturik izan.

José Yanguas y Miranda, *Diccionario de antigüedades del Reino de Navarra*, tomo II, Pamplona 1964, 106 orr. eta hurrengoak, delakoan *Los Arcos* hiriaz hitz egiten da, eta bertako Foru 1175-garren urtean Santxo errege nafar Jakintsuak emanikoa argitaratzen da, eta ez da *Urania*-z deus erraiten. Aipatzen direnak dira: “in illo meo castro de **Losarcos**”, eta “Et illi qui de **Sancto Sole** vel de **Torres** aut de **Armañanzas**, vel de **Eregortes** et de **Villanova** ibi venerint populare, tales habeant hereditates patrimonii sui, quales illas quales in **Losarcos** comparaverint”.

Aipatu den Forua eman zedin baino lehen, 1087-garren urtean, izkribatzen da *Los Archos* Leireko dokumentazioan Ricardo Ciérvide-k bildurikoaren arauera, ikus “Índice completo de topónimos citados en el Becerro Antiguo de Leire (II)”, *FLV*, n.º 25 (1977), 125 orr.

Luis de Eleizalde † “Listas alfabéticas de voces toponomásticas vascas (conclusión)”, *BRVAP* (1964), 120 orr., delakoan ez da *Urantzia*-rik agertzen dagokion ordea alfabetikokoa. Biltzen den bakarra “*Urantzu*, caserío de Irún (Gip.)” da, gure artean maiz entzuten dena.

Goian Felones-enganik bildurikoetan aipatzen den *Báscones* toki-izena herrian existitzen baldin bada datu erranguratsua litzateke, zeren halako toponymoak Erdi Aroan normalki Euskal Herritik kanpo euskaldun ez ziren lekuetan sortu izan baitziren alderdi bakoitzeko erdaldunen artera kanpotik euskaldun multzo bat heltzerakoan. *Báscones* erdaldunek zeritzaten, noski, latinez *uascones* baitzen gentilizioa. Euskaldunek bere arteko jendeari, ordea, ez zeritzaten horrela. Ezaguna denez *Báscones* erako toponymoak Burgos-en, Asturietan, eta abar, agertzen dira.

Edozein modutan ere 1350-garren urteko Estellerriko “Libro del monedaje” delakoan ikus daitekeenez bazen hirian “Quinnon del castro” bezalatsu “Quinnon de Roytegui” ere, “el Mercado” delakoaz gainera, eta argi dago *Roytegui* euskal formaziokoa dela, cfr. Juan Carrasco Pérez, *La población de Navarra en el siglo XIV*, Pamplona 1973, 331-333 orr. Beraz, han inoiz euskaldunak ere bazirela ezin uka daiteke. Uneren baten erroitegiarren artean? Aghan.

Ez zen, noski, Prudentzio poeta kristau kalagurritarraren garaian horrela, zeren laugarren mendean latinez baitio: *Nos Vasco Hiberus diuidit / binis remotos Alpibus / trans cottianorum iuga / trans et Pyrenas ninguidos, 'Ebro baskoiak* bereizten gaitu [Erroma-tik], bi Alpeak daudela gailur kotioen atzean eta baita Pirineo elurrez beteen atzean ere’, *Peristephanon*, 2, 537-540, eta: *Bruta quondam uasconum gentilitas, 'baskoien* noizbaiteko *jentiltasun burugabekoa*’, *Peristephanon*, 1,94.

Ikusten denez garai horretan Ebro ibaia baskoizat hartzen zen Kalagurritik begiraturik. Baina gogora ekartzen baldin badugu ezen Kalagurri latinezko autore fama handikoak izan zirela alde batetik, eta geroago inguruan iparralderantz ere zer agertzen den toponymiari dagokiola bestetik, pentsatzeko da haren eraginean zegoen eremua franko goiz eta sendo erromanizatu zela.

Badirudi bisigotoen garaian baskoiak eremuz urriturik zeudela haiekin izan zituzten burruka-guduketarik ageri denez. Esteban Garibai mondragoarrak horrez dio: “Los Vascones Nauarros, conjuntos a los Pireneos, no contentos de las guerras passadas començaron a molestar y robar la España Tarragonesa de las riberas de Ebro, a cuya resistencia salièndo el Rey Suinthilla los apaziguo, y en punicion de su audacia y daños les compeliò en este año, que ya era de seys cientos y veynte y dos a fabricar en las tierras de sus fronteras vna ciudad llamada Olit, que agora es villa del reyno de Nauarra, cabeça de vna de las cinco merindades en que està diuidida en nuestros dias el reyno de Nauarra. Esta villa de Olite en la lengua Cantabra, que era la mesma que estos Vascones habluan, es aun oy dia llamada **Erriuerrí**, que significa **tierra nueua**, como lo era esta por ellos edificada, aunque otros corrompiendo el nombre dizen Arriberri, que significa piedra nueua”, *Compendio Historial*, Barcelona 1628 [lehenengo edizioa: Amberes 1571], I tom., XXX kapitulua, 285 orr.

Hau ontzat hartzen da Hitoriaz arduratzen direnen artean. A. Barbero eta M. Vigil-ek, *Sobre los origenes sociales de la reconquista*, Barcelona 1974, 59 orr., Isidoro Sibilia-koa aipatzen dute, *Hist. Goth.*, ES, VI, 503 orr.: “La llegada del rey [Suintilla, 621-garren urtean] les llenó de terror, de tal manera que como si reconocieran los derechos debidos, deponiendo las armas, con gesto suplicante se le sometieron enseguida, dieron rehenes y construyeron la ciudad de los godos Olite a sus expensas y con su trabajo, prometièndo someterse a su reino y autoridad y cumplir lo que les fuera mandado”.

Euskararen mugarik agerrienak ez zeuden Garibai-ren garaian, eta seguru asko lehenago ere ez, Olite-tik urrun, *Erriberri* hitzak berez arazo horrekin zer ikusia baitu, eta joan den mendean Luis Luziano Bonaparte-k eginiko mapetan guti urriturik agertzen dira. *Los Arcos* alderditik hegoalderago, ostera, *Lazagurria* dago, aipaturiko *Euskal Herriko Udalen izendegia*-n euskaldunen artean erabiltzeko *Lizagorria* forma gomendatzen dela, 1330-garren urteko Estellerriko fogera-zioan *Liçagorria* dokumentatzen baita, ikus Juan Carrasco Pérez, *La población de Navarra en el siglo XIV*, 276 orr. Azken kasu honetan ezin dudarik egin daiteke euskaldunek jatorrizko euskal forma emanik sorturikoa dela, bigarren elementu den *-gurria* adjetibo artikuluduna duela, *-gorria* formaren aldagarri zaharra, gero [e]Liza- lehenengo partea zerbait aldaturik toponymoak erdarazko ahoskatzez iraun badu ere.

Besterik gabe agurtzen zaitut,

Alfonso Irigoien

ERASKINA

Aita Frantzisko Ondarra-k ere Donostian Euskaltzaindiak apirilaren 28-an egin zuen batzarrera argibidea ekarri zuen, eta izan ere *Urantia*-ren iturria ez da Aymeric Picaud-i leporatzen zaion Santiago Konpostelako erromesen gida, *Historia Turpini* delakoaren phantasiaz beteriko testua baizen, (1), han baitio: *Urantia qui dicitur Arcus*, ikus *Liber Sancti Jacobi Codex Calixtinus, I Texto* (Transcripción de Walter Muir Whitehill), Santiago de Compostela 1944, IV, III, 304 orr.

(1) “Crónica del arzobispo Turpín o Pseudo-Turpín, que narra la entrada de Carlomagno en España con una serie de hazañas legendarias, la derrota de Roncesvalles y muerte de Roldán, y otros varios hechos”, cfr. *Liber Sancti Jacobi Codex Calixtinus* (Traducción por los Profrs. A. Moralejo, C. Torres y J. Feo, dirigida, prologada y anotada por el primero), Santiago de Compostela 1951, VII orr.

Aymeric Picaud-i ez zaio leporatzen V-garren liburua baizen, “que fue sustituido por el IIII al ser arrancada la Historia de Turpín”, *op. cit.*, 1 nota, 495 orr.

Buchner-ek Reinaldo de Dassel-i leporatzen dio *Historia Turpini* delakoaren autoretza, cfr. Luis Vázquez de Parga, José M.ª Lacarra, Juan Uría Rúa, *Las peregrinaciones a Santiago de Compostela*, (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) Madrid 1949, (edición facsímil, Asturias 1981), I, 176, 505, orr. “Probablemente utilizarían también los peregrinos —diote autore berek beste alde baten— un camino que va más a la derecha para entrar en Igúzquiza, cuya iglesia se dedicaba en 1179, para seguir a Villamayor al pie de Monjardín. Monjardín era un castillo asentado sobre una roca de muy difícil acceso que dominaba toda la región. Jugó papel importante en la Reconquista —fue tomado por Sancho Garcés I a principios del siglo X— y posteriormente en las luchas de francos y navarros. La importancia que para los pobladores francos del camino de Santiago tenía la ocupación de Monjardín explica que su recuerdo pasara a la ‘Crónica de Turpín’, donde, desfigurada la historia, aparece Carlomagno expulsando de Monjardín a Furro, príncipe de los navarros. El camino sigue por una llanura con ligeros accidentes hasta Los Arcos, que la ‘Crónica de Turpín’, ignoramos con qué fundamento, llama también *Urantia* (*Urantia que dicitur Arcus*)”, II, 146 orr.

Jose M.ª Satrustegi-k horren itzulpena eman zuen, ikus *Liber Sancti Jacobi Codex Calixtinus* (Traducción por los Profrs. A. Moralejo, C. Torres y J. Feo, dirigida, prologada y anotada por el primero), Santiago de Compostela 1951, 411 orr.

Ondarra-k, gainera, antzekoa den *Urranci* ere biltzen du, *Legarda*-rekin batera, hamarrenak direla-ta Abartzuza eta bere Irantzuko monasterioari atxikirik. Textuan ez da egiten, alabaina, *Los Arcos* delakoaren inolako aipamenik: “In Aezquî villa quae dicitur Abarçuça integra cum Ecclesia sua, et suo monasterio, quod dicitur Yranço cû suis decimis in *Vrranci*, et in *Legarda*, vel omnibus, quae pertinēt ad eū”, cfr. P. Sandoval, *Catálogo de los obispos que ha tenido la Santa Iglesia de Pamplona*, Pamplona 1614, 30 orr. Hori berori agertzen da P. Joseph de Moret-en *Annales del Reyno de Navarra* delakoan, tomo I, Pamplona 1766, libro XII, cap. IV, 618 orr., autoreak gaztelaniara itzultzen baitu Sandoval-en latinezkotik Era-ko 1065-garren urtea aipatzen duen textua, hau da, Era kristauko 1027-garrena. Sandoval-enak, ordea, Era-ko 1045-garrena darama, hau da, Era kristauko 1007, eta zer agertzen baita hura besterik ez da hemen emaiten, kritikarik gabe: “En Aezcoyen el lugar de Abarzuza enteramente con su Iglesia, y su Monasterio, que se dice de Iranzu, con sus decimas en *Urranzi*, y en *Legarda*, y quanto le pertenece”, eta tomo II, libro XIV, cap. IV, § 64, 104 orrialdean berriz aipatzen da beste kontextu baten: “Lunes a primero de junio [de 1075] se hallaba el Rey en Naxera. Y en ella dió franqueza a los Moradores de *Urranci* a honor de Santa Maria de Pamplona, y de su Obispo don Belasio.” Bigarren honetarik ikusten denez Moret-ek ere XVIII-garren mendean ez du *Urranci* hori *Los Arcos*-ekin parekatzen, azken honezaz halakorik aipatu gabe beste leku batzutan mintzatzen baita, eta ez dugu batere arrazoirik aurkitzen bat direla uste izaiteko, bai, ordea, kontrako eritziazen alde agertzeko, emaiten zaigun informazioaren arauera. Zein lekutan zeuden, ordea, *Urrantzi* eta *Legarda* direlakook? Irantzuko dokumentazio zaharrik eskuratu ahal balitz hark argituko luke agian, bestelakorik aurki ez bagenez. Irantzuko paperak 1813-garren urtean erre ziren, alabaina, Lizarra-ko San Frantzisko komentuan, hara eraman baitziren, dokumentu batzu salbatu baziren ere. José María Jimeno Jurío-k “El libro rubro de Iranzu” argitaratu zuen Madrilko *Archivo Histórico Nacional*-ean gordetzen den izkribuaz baliaturik, PV, 120-121 (1970), 221-269 orr., gerra aurrean José M.ª Lacarra-k *RIEV*-en bilduriko oharren parean osoa, baina bertan ez dut bila gabiltzanaren lorratzik aurkitu.

Juan Carrasco-ren *La Pob. de Nav. en el s. XIV* delakoan *Urranz* eta *Urança* herri edo herrisken artean ageri ez badira ere pertsona izenei atxikirik aurkitzen dira nongoak diren erraiteko: *Garcia d'Urranz / Xemen Periz d'Urranz* (1366 urtea, *PN-XIV, F. Sang.*, 493 orr.) *Ayuarr*-en, *Franca d'Urança* (1330 urtea, *PN-XIV, F. Est.*, 248 orr., *Falces*-en, *Lope d'Urança* (1330 urtea, *PN-XIV, F. Est.*, 288 orr.), *Oteyça*-n. Nolanahi dela begiratu egin beharko litzateke ondo irakurrik dauden. Bada, ordea, *Garcia Vrranci* ere (1366, *PN-XIV, F. Pamp.-Mont.*, 558 orr.), *en Senossiaín, Val d'Oylo*, azkenengo bokal eta guzti. Gogoan hartu behar da, beste alde batetik, zerrenda horietan *Los Arcos* forma normalki agertzen dela hango jatorria adierazteko: *La muyller de Martin de los Arcos* (1330 urtea, *PN-XIV, F. Est.*, 280 orr.) *Arroniz*-en, *la muijer de Johan de los Arquos* (1350 orr., *PN-XIV, L. mon. Est.*, 310 orr.), *Larraga*-n. Zuzen irakurriak izanez gero berdinak ote dira *Urranz* eta *Urança*, eta baotedute loturarik *Urranci*-rekin, eta zein ote zen kokalekua?

Edozein modutan ere Ondarra-k dio: “Bestalde, *Legarda* hori Mendabia aldean zegoen herri bat izan liteke, eta *Urrantzia* ta *Mendabia* elkarren ondoan

daude”, eta José María Lacarra-k argitara emaniko *Colección diplomática de Irache*, I, Zaragoza 1965, dok. 105, 127 orr. eta hurr., aipatzen du 1120-garreneko dokumentua agerian ipinirik: “Inter *Mendauiam* et Uilla Mesquina ad *Legardam*”, eta “super uiam que tendit de Uilla Mesquina ad *Legardam*”. Izan ere *Legarda* hori berori, beste *Legarda* batzu eta baita *Legardeta* plural bihurtua ere existitzen baitira, aipatzen da 1802-garren urtean Madrilen argitaraturiko *Diccionario geográfico-histórico de España* delakoan: “[gr[anja] del 3.º part. de la mer. y ob. de Pamplona, r. de Navarra, en los términos meridionales de Mendavia, y á medio quarto de esta villa: en lo antiguo fué villa, en el día solo tiene una casa junto á la iglesia que es muy antigua, y en ella se venera una imagen de nuestra Señora: está regida por un prior benedictino del monasterio de Irache á quien pertenecian sus tierras, y el prior exerce la cura de almas en sus comensales y en los de Imas, distante media legua. La jurisdiccion civil es del alcalde de Mendavia”. Ikusten denez *Legarda* hori Iratxe-ren jabetzapekoa zen gure garaiturarte, eta ez da Irantzu-rik ezertako aipatzen.

Iratxe-ko dokumentu berean ageri dela dio *Cornoio* ere, eta hala da izan ere: “usque ad Lopazcheta et ad terminum de *Cornoio*”. Beranduago, gainera, 1222-garren urte inguruan, bilduma berean *Lope Fortuniones de Cornonno* eta *Sancho Fortuniones de Cornonno* ere agertzen dira (dok. 325). Oso hegoaldekoa izanik ere *Lopazketa* toponymoa formazioaren aldedik euskaldunek sorturikoa da, *Lopaz-* anthroponymoiari *-(k)eta* plurala itsatsi baitzitzaion, txistukariaren ondorik *-k-dun* aldagarria agertzen dela. Beste horrenbeste erran liteke *Legarda-z*, oinarrian *legar* euskal hitza baitu, *Legarra*, *Legarreta* eta halakoetan bezala.

Halaber Ondarra-k P. Germán de Pamplona, O.F.M.Cap.-ren lana aipatzen du, “Los límites de la Vasconia hispano-romana y sus variaciones en la época imperial”, *Problemas de la Prehistoria y de la Etnología vascas* (IV Symposium de Prehistoria Peninsular bajo la dirección del Dr. D. Juan Maluquer de Motes), Pamplona 1966, 218 orr., bertan hitz egiten baita *Curnonium* delakoaz, eta ikerketa honetarako zeharkakoa baizen ez bada ere hemen biltzen dugu: “la ciudad de Curnonium, vascona según Ptolomeo, (II, 6, 66), identificada y localizada por mí en la medieval *Cornoio*, cuyos términos confinaban con los septentrionales de la villa de Mendavia, situada en la orilla izquierda del Ebro y dentro del ‘Vasconum Ager’. El Becerro de Hirache nos ofrece una memoria documental del año 1120 titulada de ‘conueniencia de Mendavia y Villamezquina’. En ella se trata del pleito sobre términos entre Mendavia y Villamezquina, hoy despoblado, al Oeste del Ega inferior, ambas con sus términos situados a uno y otro lado de la ‘*Via qua itur ad Stellam*’ por Lizagurria (hoy Lazagurria) y Los Arcos. En él se nombra la población de Cornoio, confinando sus términos meridionales con los septentrionales de Mendavia y Villamezquina. Es perfectamente identificable con Curnonium, ciudad vascona según Ptolomeo. Y está situada según el documento de Hirache muy al Oeste del curso inferior del Ega. No hay base alguna para identificar Curnonium con la Hoya de Cornaba a 5 kilómetros de Los Arcos y en su término, como lo hace el P. Moret”.

Hala ta guztiz ere Leire-ko dokumentazioan, ikus Angel J. Martín Duque, *Documentación medieval de Leire (siglos IX-XII)*, Pamplona 1983, *ipsam uillam que dicitur Cornonia de Illos Arcos* irakurtzen da 1113 urterako, dok. 253, eta nota baten erraiten da B dokumentuak *Cornoia* duela, eta C-n datorrena ezin irakurritzeko dela. Ciérvide-renean *uilla que dicitur Cornoia de illos Arcos* dator, *FLV*,

25 (1977), 135 orr. Martín Duque-ren edizioan ere irakur daiteke 1087 urterako, dok. 123, goragoko aipuko *et illas terras de Los Archos totas*. Aipatu beharra dago, beste alde batetik, mende bi geroago, 1330-garren urteko dataz, emakume bat *la Cormoyna* deitzen dela *Açagra*-n (*PN-XIV, F. Est.*, 257 orr.).

Bilbao, 1989-garreneko maiatzaren 6-an.

Alfonso Irigoien